

BOEKBESPREKINGEN

Van action tot youth. Over de bruikbaarheid van twee nieuwe Engelstalige gidsen in sociale theorie.

William Outhwaite (ed.) (2003), *The Blackwell Dictionary of Modern Social Thought. Second Edition*. Malden, MA/Oxford: Blackwell Publishing Company.

George Ritzer (ed.) (2003), *The Blackwell Companion to Major Contemporary Social Theorists*. Malden, MA/Oxford: Blackwell Publishing Company.

"Het beste woordenboek dat er is", zo omschrijft Margaret Archer de *Blackwell Dictionary of Modern Social Thought* op de achterflap ervan. "Studenten zouden hun handboeken kunnen wegwerpen en dit spoor van referenties volgen." Twee bedenkingen daarbij. Dit woordenboek biedt inderdaad een indrukwekkend aantal referenties aan (er is een algemene bibliografie van 90 pagina's en elk artikel apart biedt nog een beknopte leeswijzer) en zou op dit vlak dus wel eens het beste kunnen zijn. Maar ik zou studenten toch aanraden hun handboeken nog even bij te houden. De artikels zijn namelijk van een nogal wisselende kwaliteit.

Er zijn artikels die uitstekend te noemen zijn. De *entry* 'sociology' (van Tom Bottomore, medesamensteller van de eerste editie van de *Dictionary*), bijvoorbeeld, geeft een historisch overzicht van de ontwikkeling van de sociologie en gaat daarna in op enkele dominante debatten binnen de sociologie. De historiek start met een korte verwijzing naar Comte en Spencer en gaat dan in op hoe Durkheim, Weber en Marx de maatschappij en meer bepaald de industriële, kapitalistische maatschappij als zelfstandig studieobject namen. Daarna komt de verdere rijping van de sociologie in verschillende regio's aan bod (Verenigde Staten, Groot-Brittannië, Duitsland/Oostenrijk, Frankrijk en 'overige'), de expansie van de sociologie na de Tweede Wereldoorlog en vooral in de late jaren zestig en de daaropvolgende uitbreiding naar nieuwe onderzoeksdomeinen (gender, nieuwe sociale bewegingen, ...) en specialisaties. Afsluitend wordt ingegaan op drie debatten die niet nieuw zijn in de sociologie, maar wel tot op vandaag blijven verder leven. Deze debatten betreffen de vraag naar het relatieve belang van individuele actie (*agency*) en maatschappij (*structure*), de discussie of historische verklaring mogelijk is (Weberiaans, Marxistisch, evolutionair) of niet (structuralisme) en het vraagstuk van de causaliteit: is causaal verklaren mogelijk (positivisme, realisme), moeten we kijken naar 'end-states' (functionalisme) of is enkel interpretatie mogelijk (hermeneutiek)?

Een ander voorbeeld van een degelijk artikel is het stuk van Bryan Turner over de Islam. Naast een beknopte geschiedenis van de Islam en een inschatting van het hui-

dige maatschappelijke belang ervan, biedt het artikel ook een duidelijke stellingname. Turner stelt vast dat vooral negatieve beelden over de Islam in het Westen leven en pleit daartegenover voor verdraagzaamheid. Want er zijn in de VS en in Europa reeds heel wat moslims aanwezig, onder meer als - onmisbare - arbeidskrachten. En bovendien moet de diversiteit van de Islam erkend worden: naast fundamentalistische stromingen zijn er ook sterke democratische bewegingen, bijvoorbeeld in Iran en Indonesië.

De rijkdom van dergelijke artikels (telkens samengebond in slechts enkele, maar helder geschreven bladzijden) contrasteert sterk met de inhoudelijke armoede en/of eenzijdigheid van minstens evenveel andere artikels. Slechts enkele voorbeelden. Het artikel over internet (van David Berry) stelt de vraag of internet de sociale isolatie doet toenemen of, integendeel, sociale relaties substantieel doet verbeteren, maar vermeldt niet eens de mogelijkheid dat het internet vooral bestaat (ongelijkheden in) relaties bevestigt. Het artikel over tegencultuur (E. Digby Batzell) gaat anekdotisch in op de Amerikaanse jonge generatie in de late jaren zestig en de jaren zeventig, met bijvoorbeeld verwijzingen naar de vredelievendheid van Woodstock en de niet-meer-zo-vredelievendheid van een Rolling Stones-concert een half jaar later. Maar we komen niets te weten over *theorieën* m.b.t. tegencultuur. Het aansluitende artikel over jeugdcultuur (Braungart & Braungart) gaat niet veel verder en trekt zelfs verkeerdelijk de conclusie dat er een "algemene consensus" is "dat jeugdculturen een kracht tot verandering zijn". Het Birminghamse Centre for Contemporary Cultural Studies kwam in de jaren zeventig al te weten dat jeugdsubculturen hun samenleving niet echt veranderen - volgens het CCCS een slechte zaak, te wijten aan onvoldoende klassebewustzijn, maar dat is een ander verhaal. Toegegeven, het is niet makkelijk om een thema in enkele bladzijden grondig uit te spitten. Neem globalisering, waar tegenwoordig zowat elke dag een boek over lijkt te verschijnen. Toch is een poging als die van Martin Albrow - toch iemand die vertrouwd is met het globaliseringdebat - om globalisering te omschrijven als eerst een marketingprincipe van transnationale bedrijven, vervolgens een publiek beleid van de Clinton-Gore administratie en ten slotte een tegenbeweging tegen deze Amerikaanse definitie van globalisering, een toch wel heel summiere weergave van dat debat. Hier wreekt zich duidelijk de formule van een woordenboek: een ruime inhoud aan thema's, maar een beperkte inhoud bij de thema's.

Een werk als de *Blackwell Companion to Major Contemporary Social Theorists* geeft mijn inziens een veel degelijker beeld van waar sociale theorie om draait. Het opzet is natuurlijk heel anders. Hier is het niet de bedoeling om snel toegang te geven tot een aantal centrale concepten en thema's, maar wel om een overzicht te geven van het werk van hedendaagse theoretici. Dit maakt deze *Companion* minder geschikt voor wie zich niet echt wil verdiepen in theorie en slechts op zoek is naar enkele referenties. Maar je krijgt wel een grondig overzicht van de theorieën van dertien hedendaagse auteurs en daarmee ook van de uiteenlopende thema's die zij in hun werk behandelen. De dertien auteurs zijn: Robert Merton, Erving Goffman, Richard Emerson, James Coleman, Harold Garfinkel, Daniel Bell, Norbert Elias, Michel Foucault, Jürgen Habermas, Anthony Giddens, Pierre Bourdieu, Jean Baudrillard en Judith Butler. Het interessante aan deze publicatie is dat niet alleen een samenvatting wordt gegeven van de theorieën van deze auteurs. Telkens wordt ook aangegeven in welke context de theorie ontstond en hoe deze context de theorie en evoluties in de

theorie of de erin behandelde thema's heeft beïnvloed. De 'context' wordt op vier manieren ingevuld: ten eerste de theorieën, auteurs, scholen, paradigma's die de auteur hebben beïnvloed; ten tweede de invloed van andere dan de eigen (sociologische) discipline, zoals filosofie, economie, of linguïstiek; ten derde biografische factoren (scholing, arbeidscarrière, sociale netwerken, ...); en ten slotte brede maatschappelijke ontwikkelingen zoals economische recessies, industrialisering, of oorlog. Elk hoofdstuk bevat ook een evaluatie van de theorie van de besproken auteur, een inschatting van het belang ervan voor het geheel van de theorievorming. Meestal is die positief - het zijn dan ook 'volgelingen' die het hoofdstuk over de 'meester' schrijven (het hoofdstuk over Goffman werd bijvoorbeeld geschreven door Gary Alan Fine en Philip Manning, dat over Elias door Richard Kilminster en Stephen Mennell). Maar ook kritiek wordt niet geschuwd - zo wijzen Christopher Bryant en David Jary erop dat Giddens' metaforen van een 'juggernaut' en een 'runaway world' zijn eigen visie op agency tegenspreken en stellen ze in een *postscript* fijntjes vast dat Giddens in recente lezingen al niet meer spreekt over een juggernaut...

Kortom, de *Companion*, eerder dan de *Dictionary*, is in staat om andere handboeken naar de kroon te steken. De hoofdstukken erin zouden niet misstaan in eender welke cursus sociologie. De *Dictionary* is vooral geschikt voor wie eigenlijk niet in sociologische theorie geïnteresseerd is, maar snel wat rudimentaire informatie nodig heeft over een bepaald sociologisch thema en zou in die zin wellicht beter *Dictionary of Sociological Themes* heten.

Kurt De Wit (K.U.Leuven, Departement Sociologie)

Jaak Billiet en Hans Waege, *Een samenleving onderzoeken. Methoden van sociaal-wetenschappelijk onderzoek*, Antwerpen: Standaard Uitgeverij, 2000, 390p.

Vele generaties studenten zijn opgegroeid met "Methoden van sociaal-wetenschappelijk onderzoek" van Jaak Billiet. De nieuwste versie van het Vlaamse methodenhandboek is niet alleen lijviger geworden, het is ook een reader geworden waarbij verschillende methodologen de basisbeginselen van het sociaal-wetenschappelijk onderzoek uitwerken. Het boek heeft een klassieke opbouw die deels de empirische cyclus volgt en daarnaast de verschillende grondvormen van het onderzoek aan bod laat komen.

In het inleidende hoofdstuk vertrekt Billiet van enkele mediaberichten om bij de lezer vragen op te roepen over onderzoeksresultaten en de wijze waarop deze tot stand komen. Daarbij wordt bewust voor een heel brede aanpak gekozen: niet alleen voorbeelden uit de sociale wetenschappen, maar ook uit andere disciplines als de geneeskunde. Het doel van het hoofdstuk is een eerste onderscheid aan te brengen tussen praktijkgericht en fundamenteel onderzoek. Ook de diversiteit aan onderzoeken, van de Intergenerational Panel Study tot Street Corner Society wordt daarbij in de verf gezet.

Het onderscheid tussen praktijk- en theoriegericht onderzoek wordt in het tweede hoofdstuk uitgewerkt in een bespreking van de empirische cycli van beide varianten. Veel aandacht gaat daarbij naar het soms moeizame zoeken van onderzoekers naar verklaringen en interpretaties. Doorheen vele voorbeelden krijgt de lezer inzicht in het proces van inductie en deductie, maar tegelijk wordt hij ook gewezen op de intellectuele scholen en stromingen die in dit proces meer dan eens tegenover elkaar komen te staan.

In de volgende twee hoofdstukken gaat Waege dieper in op het onderzoeksplan en de operationalisering. Het tweede hoofdstuk valt uiteen in twee delen. In een eerste deel wordt dieper ingegaan op de probleemformulering. Hierin wordt opnieuw de nadruk gelegd op de probleemformulering binnen het theoriegericht en het praktijkgericht onderzoek, maar ook op de relativiteit van het onderscheid dat vaak tussen beide gemaakt wordt. De probleemformulering wordt stapsgewijs ontleed in een probleemervaring, een probleemdoelstelling, de literatuurstudie, de onderzoeksvragen en het algemeen onderzoekskader. In het tweede deel van dit hoofdstuk komt het onderzoekstechnische aspect van het onderzoeksplan aan bod door middel van de klassieke wat-bij wie-hoe-waar-wanneer-benadering. Dit deel probeert de lezer niet alleen te introduceren in het praktisch uitwerken van een onderzoeksplan, het geeft ook heel realistische inzichten in aspecten waar beginnende onderzoekers vaak geen rekening mee houden. Te vermelden is bijvoorbeeld de uitgewerkte tijdstabel die duidelijk aangeeft dat sociaal-wetenschappelijk onderzoek niet op twee maanden opgezet, uitgevoerd en afgerond is. Ook de aandacht voor drukkosten, bedankbrieven, vacatureberichten voor personeel en dergelijke wijzen de enthousiaste nieuwkomer op het elaborate karakter van onderzoek doen.

Het hoofdstuk "operationaliseren" is een obligaat onderdeel in elk basishandboek methoden. Het is een belangrijk hoofdstuk omdat de praktijk uitwijst dat operationaliseren tot de moeilijkste methodologische concepten behoort om aan studenten over te brengen. De bedrieglijke eenvoud van het concept en de complexe realiteit die erachter zit, leidt meermaals tot een moeizaam leerproces. Het zich specialiseren in deze materie is dan op zich ook geen voldoende voorwaarde voor een gedegen hoofdstuk rond deze materie. Waege slaagt er echter in om beide, specialisatie en duidelijkheid, te koppelen. Hoewel de voorbeelden niet altijd even toegankelijk zijn voor niet-sociologen, is dit binnen het Nederlandstalig taalgebied een van de meest geslaagde teksten op dit gebied. Het hoofdstuk biedt een inleiding in de basiselementen van het operationaliseren: het operationaliseren van kenmerken, relaties en verbanden, de verschillende vormen van ongeldigheid en foutenbronnen bij het operationaliseren. Tussen deze basiselementen door wordt de lezer diets gemaakt dat operationaliseren verraderlijker is dan het op het eerste gezicht lijkt. Een onschuldig ogend concept als "het gezin" wordt meedogenloos ontleed in al zijn onderdelen waarbij de problematiek van nieuw samengestelde gezinnen, stiefbroers en stiefzusters de lezer duidelijk maakt dat het denken over het "klassieke gezin" misschien nog wel dominant mag zijn, maar zeker niet langer bruikbaar is in sociaal wetenschappelijk onderzoek. Hetzelfde wordt gedaan met inkomen. Elke sociaal-wetenschappelijk onderzoeker met enige ervaring weet hoe complex een goede operationalisering van inkomen is. De neofiet krijgt de duidelijke boodschap dat inkomen meer kan zijn dan enkel netto inkomen uit arbeid.

Geert Loosveldt neemt de misschien ondankbare taak op zich om de lezer in te leiden in de experimentele designs. Ondankbaar, omdat de meeste nieuwkomers in het sociaal wetenschappelijk onderzoek voornamelijk op zoek zijn naar manieren om klassiek surveyonderzoek met vragenlijsten of interviews uit te voeren. Velen associëren het experimenteel design met biologen en rattenexperimenten. Bovendien loopt het uiteenzetten van de vele varianten van het klassiek experimenteel, quasi-experimenteel en pre-experimenteel onderzoek het risico om een bos met veel bomen, lees R-O-X-O schema's, te creëren. Loosveldt bouwt het bos met de vele schema's ook op een vertrouwde manier op. Alleen moet het de lezer op het einde van het hoofdstuk duidelijk zijn dat experimentele designs meer in zich dragen dan ratten en apen. De veelvuldige voorbeelden van beleidsvoorbereidend onderzoek waarbij campagnes en beleidsmaatregelen geëvalueerd worden, maken duidelijk dat het experimentele design niet onmiddellijk een eenvoudig, maar wel een heel bruikbaar design is binnen het sociaal wetenschappelijk onderzoek.

In het hoofdstuk over steekproeven zoekt Billiet een evenwicht tussen een meer statistische benadering van steekproeven in termen van schatten en toetsen en een meer praktische benadering in termen van typen steekproeven. Na een inleiding in de terminologie van het steekproeftrekken (populatie, steekproefkader, representativiteit) wordt uitgebreid ingegaan op de theorie achter de toevallige steekproef. Hierbij krijgt de lezer een diepgaande maar redelijk technische uitweiding over steekproefverdelingen, de normaalverdeling en het schatten en toetsen. Deze inleiding is noodzakelijk om de praktische delen van het hoofdstuk over steekproefgrootte en wijze van steekproeftrekken te kunnen begrijpen. Toch is een basiscursus statistiek hier aangewezen om vlot doorheen dit hoofdstuk te komen.

Iedereen stelt in het dagelijkse leven vragen en bijgevolg denkt iedereen ook een vragenlijst te kunnen ontwerpen. De update van het klassieke hoofdstuk van Billiet over vragenlijsten ontwerpen, zet velen opnieuw met de voeten op de grond. Vragen stellen is geen stap in het onderzoek die verwaarloosd mag worden, noch een stap die eenvoudig te nemen is. Het hoofdstuk vangt aan met veertien aanbevelingen die de lezer wijzen op klassieke fouten die vaak terugkeren bij het opstellen van vragen: geen dubbele negaties, eenduidige vraagstellingen, korte vraagstellingen enzovoort. Na deze algemene inleiding wordt ingegaan op problemen die verbonden zijn aan specifieke vraagstellingen. Met behulp van veel voorbeelden wordt aangetoond hoe het opstellen van vragen verloopt wanneer moeilijke of bedreigende onderwerpen bevestigd moeten worden of als het onderzoek demografische kenmerken wil registreren of de kennis van respondenten wil peilen. De meeste aandacht gaat echter naar het bevragen van opinies. Hier verschuift de focus zeer sterk naar de effecten van de vraagformulering op de antwoorden van respondenten. Het maakt de lezer duidelijk dat opinies bevragen wandelen op een slappe koord is en een goede voorbereiding vereist.

Het achtste hoofdstuk, *gestandaardiseerde interviews en zelf in te vullen vragenlijsten*, opent met een overzicht van de mogelijkheden die respondenten hebben om vragen te beantwoorden en de wijze waarop in het hedendaags onderzoek de computer hierbij ingeschakeld wordt. Het face-to-face interview en de postenquête worden verder uitgewerkt. Naar webenquêtes wordt slechts zijdelings verwezen zonder dat er een grondige bespreking aan gewijd wordt. Zowel bij het persoonlijke interview als

bij de mailsurvey wordt door Billiet en Carton veel aandacht besteed aan de kwaliteit van de dataverzameling. Bij het gestandaardiseerde interview ligt daarbij de klemtoon op foutenbronnen bij respondent en interviewer en de mogelijkheden om de kwaliteit van de verzamelde data te verhogen door middel van intensieve interviewer-trainingen en de controle van de data tijdens en na de interviews. De Total Design Method van Dillman staat centraal bij de postenquête. Ondanks de kritiek op de methode wordt duidelijk aangetoond hoe een intensieve aanmoediging van respondenten de respons op postenquêtes significant kan verhogen. Daarbij wordt de methode niet enkel op haar praktisch nut geëvalueerd, maar wordt tevens aandacht besteed aan de ruiltheoretische achtergrond van de methode, al kon deze theorie eveneens uitgebreid worden naar de kosten en baten van het face-to-face interview.

Dat een samenleving onderzoeken niet enkel via gestructureerde interviews en kwantitatieve methodologie kan gebeuren wordt in het voorlaatste hoofdstuk duidelijk. Wijzend op de tekortkomingen van gestandaardiseerde interviews in specifieke (veelal gevoelige) onderzoekssituaties, introduceren Cambré en Waeghe de belangrijkste beginselen van de kwalitatieve onderzoekstraditie: de niet-directe waarneming, het holisme, de alledaagse setting en de inleving van de onderzoeker in het onderzoeksveld. Na een korte beschrijving van de belangrijkste databronnen voor kwalitatief onderzoek (diepte-interviews, participerende observatie en documenten) wordt lang stilgestaan bij het open interview. In tegenstelling tot de voorgaande hoofdstukken waar vanuit een praktijkervaring de problemen van interviewen benaderd worden, beperkt dit hoofdstuk zich in sterke mate tot lange opsommingen van regels en vraagsoorten. Niet alleen de student die al deze regels moet doorploeteren wordt de Calvarieberg opgeleid, ook de niet-examengebonden lezer verdrinkt al snel in de tientallen opsommingen. De bespreking van het open interview is zeer volledig, maar zeker niet van die aard om een nieuwe onderzoeker liefde bij te brengen voor het kwalitatief onderzoek.

John Lievens sluit het handboek af met een hoofdstuk dat aandacht vraagt voor de analyse van secundaire kwantitatieve data. In het hoofdstuk weegt hij de voor- en nadelen van secundaire analyse tegen elkaar af: substantieve, methodologische en economische voordelen tegenover de nadelen van de kwaliteit van de gegevens, de toegankelijkheid en de mogelijk gebrekkige documentatie. Naast de algemene afweging van het gebruik van secundaire data wordt ook ingegaan op meer praktische overwegingen die een rol spelen bij het gebruiken van gegevens die men niet zelf verzamelde. Tot slot wordt de lezer een houvast aangereikt bij het opsporen van secundaire databronnen. Hierbij komen niet alleen algemene data-archieven aan bod maar ook enkele grotere (nationale en internationale) databanken waar de sociale wetenschapper gegevens kan aanvragen. Het hoofdstuk gaat er echter sterk van uit dat secundaire data-analyse enkel gebeurt op de Belgische of Vlaamse dataset uit zo'n archief en bekijkt helaas niet de mogelijkheden en moeilijkheden voor internationaal vergelijkend onderzoek op basis van dergelijke databronnen. Ook de toenemende integratie van surveydata en registerdata in het secundair onderzoek wordt niet behandeld.

Binnen het Nederlandstalige taalgebied neemt "Een samenleving onderzoeken" een stevige plaats in naast handboeken van bijvoorbeeld 't Hart en Swanborn. Toch is enige reserve bij de achterflap genoodzaakt. Het boek is niet geschikt voor "studen-

ten hoger onderwijs die de behandelde materie in hun cursussen bestuderen". Daarvoor is de thematiek té sterk gericht op sociologen en ligt het niveau van de voorbeelden soms te hoog. Wie geen sociologie gevolgd heeft of enkel een basiscursus volgde, zal het moeilijk hebben met voorbeelden over functionele differentiatie of anomie. Het is tevens spijtig dat het niveau van de voorbeelden niet bewust toegankelijk gehouden werd doorheen het hele boek. Voorbeelden van toegankelijke onderzoeken of berichten uit de media over onderzoek worden afgewisseld met vergevorderde sociaalwetenschappelijke voorbeelden waar een beginnend lezer weinig aan heeft. De voorbeelden hangen vaak samen met de uitgebreide onderzoekservaring van de (ex)leden van de Leuvense afdeling Dataverzameling en -analyse. Dat is een enorm voordeel omdat, waar die ervaring aanwezig is, de theorie uitgebreid wordt geïllustreerd met verhelderende voorbeelden. Wanneer het boek andere domeinen betreedt, daalt de hoeveelheid en uitgebreidheid van de voorbeelden rechtstreeks. Zodat zelfs dat sommige hoofdstukken helemaal geen voorbeelden meer bevatten. Dit maakt dat er vooral voor het beoogde studentenpubliek sterke onevenwichten zitten in de toegankelijkheid van het boek.

Tot slot nog iets over kwalitatief onderzoek. De auteurs proberen het kwalitatief onderzoek te assimileren in hun methodeboek. De rijke methodeontwikkeling binnen het kwalitatief onderzoek wordt sterk onrecht aangedaan in dit handboek. Zo worden er bijvoorbeeld zeventig bladzijden gewijd aan operationaliseren waarvan de drie laatste gaan over kwalitatief onderzoek. Op die drie bladzijden wordt dan nog eens een voorbeeld gegeven van een kwantitatieve (!) inhoudsanalyse. Ook wordt terloops naar de Grounded Theory verwezen als een mogelijke benadering binnen het sociaalwetenschappelijk onderzoek. Hier wordt de rol en de betekenis van Glaser en Strauss danig onderschat en teruggedrongen. Het negende hoofdstuk is ogenschijnlijk volledig gewijd aan het kwalitatief onderzoek, maar bij lezing gaat het om een eerder vage beschrijving van wat kwalitatief onderzoek kan zijn en een lange uitweiding over het open interview. Ook krijg je als lezer de indruk dat kwalitatief onderzoek ofwel participerende observatie is, ofwel inhoudsanalyse of het uitvoeren van diepte-interviews. Over directe observaties of focusgroeptechnieken wordt nauwelijks gesproken, net zomin als over de constant vergelijkende methoden en de vervlechting van dataverzameling en analyse. Het volledig ontbreken van uitgewerkte voorbeelden is hier meer dan symptomatisch. De auteurs beseffen dat zij de opkomende stroom aan kwalitatief onderzoek niet kunnen negeren, maar het ware beter geweest om hier kort melding van te maken en te verwijzen naar andere methodeboeken. De verschillende auteurs bewijzen in het boek immers meer dan voldoende dat ze hun ervaring op het gebied van kwantitatieve methoden duidelijk en begrijpbaar in een handboek kunnen gieten. Een handboek dat opnieuw vele studenten in Vlaanderen en wellicht ook in Nederland een grondige inleiding zal bieden in de kwantitatieve sociaalwetenschappelijke onderzoeksmethodologie.

Dimitri Mortelmans (Universiteit Antwerpen, Faculteit PSW)

Barry Caers e.a., *Jaarboek 2003: seksualiteit, relaties en geboorteregeling*, Gent: CGSO Trefpunt, 2002, 264p.

Man-vrouw relaties zijn een veelbesproken thema in de media van vandaag. Hoewel man-vrouw relaties van alle tijden zijn, lijkt men er nu ook wakker van te liggen. Voer voor sociologen dus.

De auteurs in het jaarboek claimen de aandacht voor een aantal sociale problemen m.b.t. seksualiteit, relaties en geboorteregeling. Voorbeelden zijn: partnergeweld tegenover allochtone vrouwen, stalking, barebacking en kunstmatige reproductie. Mannen, vrouwen en de relatie tussen de twee, je kan er niet naast kijken in dit boek. Het is een bijzonder kleurrijk werk dat veel variatie in stijlen, indrukken en benaderingswijzen laat zien. Waar de ene auteur een beschrijving geeft van een fenomeen, biedt de andere een scherpe analyse.

Het jaarboek snijdt maatschappelijk en dus sociologisch relevante thema's aan, maar niet steeds vanuit de puur wetenschappelijke invalshoek. Dus wie op zoek is naar een puur wetenschappelijk relaas, kan wel eens bedrogen uitkomen. Het is eerder beschouwend en moet worden gezien als een bron van inspiratie, een vergrootglas als het ware. Er wordt aandacht gevraagd voor een aantal pijnpunten binnen onze complexe samenleving. De waarom-vraag wordt gesteld, maar blijft meestal onbeantwoord.

Gezien deze recensie tot doel heeft de sociologische (ir)relevantie van het boek te duiden, werd ervoor gekozen om in te zoomen op de teksten die inhaken op gevestigde concepten in de sociologie gelinkt aan man-vrouwrelaties. De plaats ontbreekt om elke tekst onder de loep te nemen.

De lezer valt met de deur in huis bij de eerste tekst over reproductie, meteen de vereniging van mannen en vrouwen ten top gedreven. Een beschouwende tekst van Koen Raes trekt de grenzen van de menselijke reproductie. De centrale bedenking is dat alle menselijke reproductietechnieken op een ethisch verantwoorde, zowel als een ethisch onverantwoorde manier aangewend kunnen worden. Met andere woorden: elke techniek heeft een schaduwkant, al was het maar voor een specifieke groep. Het onder menselijke controle brengen van reproductie leidt tot het verschuiven van machtsstructuren, evenzeer als dat het ongeanticipeerde vragen en behoeftes opwekt. Deze analyse sluit naadloos aan bij de omschrijving die Becker geeft aan medicalisering. "*Medicalisation refers to the process by which human experiences are redefined as medical problems. (...) Medicalisation has been portrayed as a form of social control (Zola, 1972), a process initiated and perpetuated by biomedicine as a means to acquire power (Bell, 1987, Friedson, 1970)*" (Becker, 1992:456-457).

Volgens Koen Raes neemt niet alleen de medicalisering toe, maar vooral het aantal ethische vragen en verantwoordelijkheden van zodra het toeval wordt vervangen door de menselijke wil, en dat op drie niveaus: wie beslist, wat wordt of kan/mag worden beslist en waarom het wordt beslist. De waarom-vraag handelt over de intentie waarmee een bepaalde reproductietechniek wordt toegepast. Zo kan klonering verantwoord zijn om te vermijden dat een erfelijke aandoening wordt doorgegeven, maar niet om een kopie te creëren van zichzelf of van één of andere vedette. Bij de wie-vraag staan de wens-ouders op de eerste rij, maar vergeet men vaak het betrokken kind. Zo is het begrijpelijk dat een kind dat ontsproten is via donorschap zijn/haar genetisch-biologische 'identiteit' wil traceren, evenals het te verstaan is dat wensou-

ders willen dat hun kinderen hen als hun 'echte' biologische ouders zien en de donor anoniem wil blijven.

Na de bijdrage van Koen Raes komen drie teksten die het gezichtsveld opentrekken naar wetgeving en beleid inzake reproductieve gezondheid, discriminatie en prostitutie. Het individuele niveau wordt ingeruild voor een macrobenadering. Het gaat niet meer zozeer over koppels, maar eerder over normen, vertaald in wetten. "*In het belang van de kinderen*" gaat over de speciale zitting van de verenigde naties over kinderen en licht toe wat er is afgesproken in verband met de seksuele en reproductieve gezondheid. Er wordt in de tekst stilgestaan bij de discussiepunten waarin het bereiken van een compromis het moeilijkst lag. "*Een werk van lange adem: de Belgische non-discriminatiewet*" handelt over de totstandkoming van een non-discriminatiewet in België. De inhoud van de wet wordt besproken en er worden een aantal discussiepunten uitgelicht. "*Verwilde zeden?*" (Liesbet Stevens) gaat over de historische evolutie die de wetgeving inzake prostitutie en ontucht heeft doorgemaakt. Er wordt gepleit voor meer duidelijkheid m.b.t. het onderscheid tussen de beide.

Met Alexander Wipas keren we terug naar mannen en vrouwen en hoe ze gemanipuleerd, gestereotypeerd en ingeblikt worden door populaire tv-programma's. Hij schrijft een aandoenlijke bijdrage over het 'succesrijke' tv-gebeuren *Temptation Island*, onder de ietwat mysterieuze titel "*Ontrouw is een werkwoord*". Hij weet het uitdagende, zogenaamde op de proef nemen van partnertrouw te herzien als een dramatisch spel waarin er alleen verliezers te tellen zijn. Het tv-programma wordt gespiegeld aan cijfers over ontrouw, waaruit blijkt dat ongeveer de helft van alle mannen en een derde van alle vrouwen toegeeft minstens één keer in hun leven ontrouw te zijn geweest. Wat precies verstaan wordt onder ontrouw wordt echter niet verder gedefinieerd. De auteur geeft te kennen dat het in scène zetten van het programma als een ultieme test voor een relatie complete onzin is, omwille van het feit dat seksuele trouw geen voldoende, noch noodzakelijke voorwaarde is voor een goede duurzame relatie. *Temptation Island* is een geslaagde demonstratie van hoe men mensen en relaties tussen mensen kan ondermijnen: een fantastische omgeving waarin normen vervagen, ver weg van de dagelijkse realiteit en houvast, zonder een veilige ruimte waar ervaringen en gevoelens kunnen bezinken, geïsoleerd van elke vertrouwenspersoon, zodat de deelnemers in opperste staat van verwarring de controle over zichzelf verliezen. Bovendien wordt een competitieve sfeer opgebouwd en worden de deelnemers op alle mogelijke manieren uit evenwicht gebracht. De auteur besluit dat het programma ons leert wat we al lang weten, namelijk dat de meeste onder ons zich in uitzonderlijke omstandigheden bijzonder dwaas kunnen gedragen. Zijn bespreking is een aanklacht tegen de manipulatie van televisiemakers die individuen misbruiken om kijkcijfers te halen en te 'scoren' bij het genadeloze publiek.

De bijdrage van Witpas is een 'verhaal' over een postmoderne wereld waarin simulacra of "reproducties van objecten of gebeurtenissen" (Kellner, 1989d:78, uit Ritzer, 1996:481) worden gecreëerd op een zodanige wijze dat de realiteit implodeert en het nog moeilijk te zeggen is wat de simulatie is en wat de werkelijkheid. Zo heeft Baudrillard het over "the dissolution of TV into life, the dissolution of life into TV" (1983:55) (Ritzer, 1996:481). *Temptation Island* is daar een schoolvoorbeeld van. Deelnemers worden in een verwarde toestand gebracht, waarin het onderscheid tussen werkelijkheid en tv-programma oplost in individuele ervaringen.

De drie volgende teksten kunnen opgehangen worden aan de sociologische genderliteratuur. In de tekst van Ann Buysse "*Mannen komen van West-, vrouwen van Oost-Vlaanderen*" wordt de zin van genderspecifiek werken in vraag gesteld. Onderzoek naar verschillen tussen mannen en vrouwen is er op gericht verschillen te vinden en houdt zelden rekening met de gelijkenissen. Er wordt een onderscheid gemaakt tussen beschrijvend onderzoek en verklarend onderzoek. Beschrijvend onderzoek is aangewezen als er veel en grote verschillen bestaan tussen mannen en vrouwen. Verklarend onderzoek wordt aangewend als gender een afdoende verklaring geeft voor de gevonden verschillen. In de tekst wordt duidelijk gemaakt dat er een zeer grote overlap is tussen mannen en vrouwen en dat die veel groter is dan hun uniciteit. Daaruit wordt besloten dat de geslachtsverschillen, die verschillen in gemiddelden zijn, bekeken moeten worden vanuit de context van gelijkenissen.

In "*Grammatica van het geslacht. Denken over sekse-identiteit vanuit genderperspectief*" van Annemie Motmans wordt een venster geopend naar onze eigen assumpties over het onderscheid tussen mannen en vrouwen. We kunnen ons echter wel vragen stellen bij de historische validiteit van de door haar beschreven evolutie van het één-sekse model naar een twee-sekse model. Zo is het moeilijk voor te stellen dat de Romeinen op de hoogte waren van de werking van eierstokken en genitaliën. Dat er maatschappelijke veranderingen plaatsvonden staat buiten kijf, maar ze worden wel wat simplistisch voorgesteld. De auteur kan evenmin overtuigen dat ze waarheidsgetrouw zijn. Daarvoor, lijkt mij, is verdergaand historisch onderzoek noodzakelijk. De tekst verhoogt het bewustzijn van een aantal vastgeroeste veronderstellingen, maar de beargumentering door middel van historische feiten lijkt toch een beetje ondoordacht. Mannen en vrouwen kregen een andere rol te vervullen en opsplitsingen volgens ras, geslacht, klasse moesten sociale ongelijkheid legitimeren. Wat eerst een graduueel verschil was, werd een onoverkomelijke dichotomie. Maar wat dan met interseksuelen? Door de intolerantie worden baby's angstvallig aangepast, zodat ze netjes in één van de twee vakjes passen, om op die manier te vermijden dat ze nagekeken zouden worden. Er wordt voor gepleit om geslacht opnieuw een privé-zaak te maken, iets waarover niemand behalve de persoon zelf kan beslissen.

Deze tekst drukt ons met de neus op torenhoge veronderstellingen die wij allen als vanzelfsprekend zijn gaan vinden, maar het alles behalve zijn. Motmans durft het aan om ze in vraag te stellen, of toch minstens te relativieren.

In "*Vrouwen, seksualiteit en wetenschap*" (Enzlin en Van Bussel) wordt de lezer attent gemaakt op het feit dat er veel minder interesse is in wetenschappelijk onderzoek naar de vrouwelijke seksualiteit dan naar de mannelijke seksualiteit. Dit heeft deels te maken met de hogere complexiteit van de vrouwelijke seksualiteit en heeft een achterstand aan kennis tot gevolg. Ondanks die achterstand heeft men echter een nieuw gat in de markt ontdekt, namelijk vrouwelijke seksuele disfuncties en meer bepaald een 'gebrekkig' libido. Het is nog maar de vraag of de medicalisering van seksualiteit ook daadwerkelijk een oplossing is voor het verschil in seksueel verlangen tussen mannen en vrouwen. Leidt het niet eerder tot een verschuiving van het probleem wanneer ontevredenheid over de relatie tussen partners het verlangen keldert? De medicalisering is duidelijk gebaseerd op een mens-als-machine visie en gaat voorbij aan de ingewikkelde dynamiek tussen partners.

Een fout gelopen relatie kan zich nog op andere manieren manifesteren. Anne Groenen en Geert Vervaeke vragen aandacht voor het fenomeen 'stalking'. "*Stalking*."

Onschuldige verliefdheid of voorbode van een gewelddadige moord?" somt verschillende types stalkers op en pleit voor een gepaste hulpverlening voor slachtoffers en daders van stalking.

Terwijl stalking vaak voorkomt bij mannen en vrouwen die uit elkaar zijn, gaat het in de bijdrage van Inge Dewil over geweld tussen mannen en vrouwen die nog samen zijn. Vooral allochtone vrouwen lijken daar bijzonder kwetsbaar voor te zijn. "*Dan ben je pas echt ver van huis. Om te ontsnappen aan partnergeweld moeten allochtone vrouwen heel wat drempels over*" is de titel van de bijdrage van Inge Dewil. Ze maakt een vergelijking tussen partnergeweld bij allochtone en autochtone vrouwen. Daaruit blijkt dat de positie van allochtone vrouwen zwakker is dan de positie van autochtone vrouwen, ongeacht of ze in België blijven of na hun huwelijk terug naar hun thuisland verhuizen. Deze laatste situatie is echter meestal nog dramatischer dan wanneer ze in België kunnen blijven. Bovendien is de kans op conflicten veel groter bij allochtone partners dan bij autochtonen, aangezien vaak ofwel de man ofwel de vrouw hier, respectievelijk in het thuisland zijn opgegroeid, waardoor ze een verschillende culturele achtergrond meedragen, die verschillende verwachtingen schept, andere waarden en normen vooropstelt. Allochtone vrouwen moeten heel wat drempels over om naar de hulpverlening te stappen, meer dan autochtone vrouwen. Er is binnen hun cultuur een zekere tolerantie tegenover partnergeweld, vooral omdat vrouwen sowieso al een ondergeschikte positie bekleden. Bovendien beroept men zich voor het geweld op een hogere autoriteit, de thuiscultuur of de islam. Bovendien is het zo dat je problemen voor jezelf houdt. De allochtone vrouwen hebben vermijdingsgedrag en gehoorzaamheid geleerd. Eigen initiatief wordt bij allochtone vrouwen allesbehalve aangemoedigd. Vooraleer ze bij hulpverleners aankloppen, zullen allochtone vrouwen eerst zelf de situatie proberen te veranderen door middel van tegen zichzelf gerichte strategieën, bijvoorbeeld weigeren te eten, ziek worden, om zo medelijden te wekken. Andere strategieën zijn de confrontatie aangaan of de positie van de man onderuit halen, verzet bieden in domeinen waarvoor de vrouwen verantwoordelijk zijn, zoals eten klaar maken en voor de kinderen zorgen. Ze kunnen hun sociaal netwerk aanspreken, hun broer of vader om bescherming vragen of ze roepen de hulp in van magie.

Waar de vorige tekst een duidelijke normoverschrijding inhoudt, is de laatste bijdrage minder rechtlijnig. "*De nieuwe 'verboden vrucht'. Barebacking*" van Rudi Bleys begint bij de beschrijving van de historiek van dit vreemde fenomeen. Volgens de auteur gaat het om een contestatieve tegenbeweging, waarin de overtuiging centraal staat dat iedereen zelf moet uitmaken of hij al dan niet veilig wil vrijen. Volgens Bleys gaat het nog steeds om een betrekkelijk marginaal verschijnsel, maar eist het fenomeen bijzondere aandacht omdat de crisissfeer omtrent aids erdoor wordt afgezwakt.

Het is duidelijk dat we doorheen dit boek geconfronteerd worden met normverschuivingen. Dit bleek al in de tekst van Koen Raes over het opschuiven van de grenzen van de menselijke reproductie. De medische technologie biedt oplossingen voor kinderloosheid evenals voor ongewenst ouderschap. Dit schept nieuwe verwachtingspatronen, nieuwe normen en waarden, waarvan we niet weten of ze wel zo wenselijk zijn. In het boekdeel "Kronieken" vinden we een tekst van Liliane Versluys, die een zich vandaag ontwikkelende paradox in de wetgeving aanwijst. Enerzijds is

er de echtscheidingswetgeving waaruit men de schuldvraag wil verwijderen, anderszids is er de antipestwet die het schuldprincipe invoert. Ze vraagt zich terecht af of het schuldprincipe van het huwelijk niet gewoon migreert naar de werkplek en daarmee ook het recht om foutief gedrag aan te klagen en daar schadevergoeding voor te eisen. Een echtscheidingswetgeving zonder schuldvraag maakt het aanvragen van een scheiding op grond van 'gewelddaden en grove beledigingen' of 'overspel' onmogelijk. Wanneer een echtgenoot zich gepest, vernederd of mishandeld voelt, moet die zich dan bijgevolg wenden tot de strafwet, in plaats van het burgerlijk recht. De auteur verwoordt het treffend: "Werk is belangrijk, en het arbeidsrecht dat onder meer de goede sfeer en het fatsoen op de werkvloer wil garanderen evenzeer, maar is een goede sfeer en fatsoen binnen het huwelijk voor de wetgever geen punt meer mischien?".

Naast normverschuivingen is er ook sprake van normvervaging, meer bepaald in de beschouwingen over Temptation Island en over de nieuwe 'verboden vrucht'. In het eerste geval vertroebelt het onderscheid tussen werkelijkheid en hyperrealiteit. De 'reallife soap' doet zich bijna voor als een documentaire, terwijl het een goed in scène gezette show is, waarin mensen elkaar naar de haren vliegen met partnertrouw als inzet, te vergelijken met een Romeinse arena met gevangenen die elkaar naar het leven staan.

De bijdrage over barebacking illustreert de vervaging van de veilig vrijen norm, terwijl ook partnertrouw weer om de hoek komt kijken. Bleys spreekt van een soort apartheidregime in het homolandschap. Dit is een extreme mate van ingroup-outgroup gedrag bepaald door serostatus, waarbij de grenzen tussen de groepen niet altijd geëxpliciteerd worden. Opnieuw lijkt medische technologie nieuwe verwachtingen te scheppen, met normverschuivingen als gevolg. Nieuwe therapieën scheppen de verwachting dat hiv controleerbaar is of wordt, net zoals ze dat doen bij vruchtbaarheid. Ziek of niet ziek en vruchtbaar of niet vruchtbaar krijgen de schijn van controleerbaarheid, maar des te groter de ontgoocheling als de schijn wegvalt en de naakte realiteit zich opdringt.

Partnerrelaties in alle soorten en maten passeren de revue. Het boek toont aan dat relaties een complexe werkelijkheid openen, waarbij tal van problemen de kop op steken. De problemen worden beschreven vanuit ervaringsdeskundigheid, er wordt aandacht voor gevraagd, maar het verklaren wordt aan sociologen gelaten. Terecht een boek voor *liefhebbers*.

Wendy Christiaens (UGent, Vakgroep Sociologie)

Referenties

- Becker G. (1992), Eager for medicalisation: the social production of infertility as a disease, *Sociology of Health and Illness*, 14(4), 456-471.
 Ritzer, G. (1996), *Modern sociological theory*. New York: McGraw-Hill, XXIV.